

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ І НОРМА ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Бедрій М. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри основ права України

Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Актуальність дослідження української правової традиції в умовах сучасних державно-правових перетворень є безсумнівною. Оскільки звичаєве право було основою формування згаданої традиції, вивчення цього феномену також має важливе значення. Будучи системою правових звичаїв, українське звичаєве право заклало фундамент для розвитку базових правових інститутів. У наведеному контексті значний інтерес викликає питання співвідношення понять правового звичаю та норми звичаєвого права, що залишається недостатньо вивченим.

У більшості наукових джерел поняття правового звичаю та норми звичаєвого права вживаються як тотожні. До прикладу, В. Сухонос визначив правовий звичай як санкціоноване державою, історично сформоване правило поведінки, що міститься у свідомості людей і ввійшло до звички в результаті багаторазового повторення тих самих дій і вчинків, які приводять до правових наслідків [1, с. 361]. Відтак, і правовий звичай, і звичаєво-правова норма позиціонуються як певне усталене правило поведінки. З цим ототожненням варто погодитися у вузькому розумінні правового звичаю. Але в історії українського права натрапляємо на такі поняття як «козацький звичай», «звичай копного суду» та ін. У цих випадках повного ототожнення правового звичаю та звичаєво-правової норми немає, адже термін «правовий звичай» вживався і в широкому розумінні, тобто не тільки як конкретне правило поведінки, але і як комплекс таких правил – більш об'єна складова системи звичаєвого права.

До прикладу, в реляції (звіті) від 1 квітня 1568 р. возного Володимирського повіту Хацька Туличовського про засвідчення збитків, завданих Яну Фалічевському та його підданам із с. Чернича глушецькими та кам'янецькими підданими князя Льва Сангушка Кошир-

ського, міститься згадка про суд «ведле копного обычаю (на підставі копного звичаю – М. Б.)» [2, арк. 36–37]. У наведеній ситуації під копним звичаєм мається на увазі не конкретне правило поведінки (норму звичаєвого права), а підсистему копного права, яка визначала порядок здійснення громадського судочинства у формі копних судів.

28 жовтня 1629 р. в с. Липляни Овруцького повіту копний суд у своєму рішенні постановив: «будучи нам... всім визваним і зібраним, водлуг стародавнього права, звичаю копного од підданих... Липлянських на полічю, тобто на суд копний». На підставі аналізу цих та інших матеріалів судових справ І. Черкаський зробив висновок, що копний суд і судочинство формувалися та функціонували згідно з українськими правовими копними звичаями, тому в епоху середньовіччя на українських землях діяло сформоване шляхом тривалого застосування копне право, яке містило матеріальні та процесуальні юридичні норми, а також деякі правові засади судоустрою [3, с. 55].

Поняття «козацький правовий звичай» доволі часто передбачало не конкретне правило поведінки загального характеру, а всю підсистему звичаєво-правових норм – козацьке право як історичний тип українського звичаєвого права. Так, у загальновідомій українській пісні «Розпрощався стрілець» йдеться, що юнак вирушив на війну «за свій рідний край, за козацький звичай» [4]. У даному випадку поняття «козацький звичай» вжито у ще більш широкому розумінні – як уособлення самого українства, вагомою частиною якого є козацька традиція. Також поняття «правовий звичай дикої віри» означало не конкретну норму, а окремий звичаєво-правовий інститут в системі вервного права, що згодом був санкціонованим у «Руській правді» [5, с. 27]. Ці термінологічні особливості дозволяють прийти до висновку, що поняття правового звичаю в історії українського права вживалося у трьох аспектах: як звичаєво-правова норма; як звичаєво-правовий інститут; як підсистема (історичний тип) українського звичаєвого права. Відповідні аналогії можна провести зі звичаєвим правом інших народів світу.

Деякі сучасні дослідники проблематики звичаєвого права розмежовують усі три поняття – звичай (custom), норма звичаєвого права (norm of customary law) та правовий звичай (legal custom). При цьому правовий звичай інколи вважається більш близьким до поняття звичаю, ніж норми звичаєвого права. Так, американський філософ права Дж. Мерфі аналізує правовий звичай як вид звичаю, який утворився в суспільстві внаслідок юридичної дії правової (передусім законодавчої) норми [6]. Інакше кажучи, під правовим звичаєм дослідник розуміє певну модель поведінки у правових відносинах, що усталилася в суспільстві під впливом позитивного права (закону, судового преце-

денту чи ін.) та стала звичною в даних умовах. Хоча цей підхід має послідовників у світовій юридичній доктрині, проте не вважається домінуючим.

У працях представників неюридичних напрямів дослідження звичаєвого права можна зустріти критику правової доктрини за надмірну «юридизацію» цього об'єкта [7]. Серед зауважень дослідників-неюристів поширеною є критика зведення звичаю до певного суспільного правила, внаслідок чого, на їх погляд, відбувається звуження даного поняття. Під звичаєм також інколи розуміють феномен або акт культури тощо. Попри змістовність цих зауважень, слід звернути увагу й на те, що під зовнішньою культурною (обрядовою, ритуальною) формою часто прихована власне соціальна норма – релігійна, моральна чи правова. Навіть якщо така норма вже втратила чинність у ході історії, форма, в якій вона перебувала, може продовжувати існувати навіть впродовж століть. До прикладу, могорич, символічна форма якого містила правову норму про укладення договору, з часом став побутовим звичаєм без юридичних наслідків [8, с. 379].

Таким чином, правовий звичай і норма звичаєвого права у багатьох випадках можуть бути ототоженні, проте не завжди. Правовий звичай як багатогранне явище може виражатися у звичаєво-правовій нормі чи комплексі таких норм – інститутах і підсистемах звичаєвого права. При визначенні поняття правового звичаю доцільно враховувати цю особливість, уточнюючи в дефініції формулювання на кшталт «усталене правило поведінки» формулюванням «чи комплекс таких правил».

Література:

1. Сухонос В. В. Теорія держави і права. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 28 (Володимирський гродський суд), оп. 1, спр. 3 (Актова книга 2 січня – 29 грудня 1568 р), 191 арк.
3. Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI – XVIII в.в. *Праці комісії для вивчення історії західноруського та українського права*. Київ, 1928. Вип. 4/5. 714 с.
4. Розпрощався стрілець. URL: <http://nashe.com.ua/song/6669>.
5. Хрестоматія з історії держави і права України / Упоряд.: А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
6. Murphy J. В. *The Philosophy of Customary Law*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 160 p.
7. Гримич М. Дискусійні аспекти трактування терміна «звичаєве право». *Етнічна історія народів Європи*. Вип. № 8. Київ, 2001. С. 4–9.

8. Dąbkowski P. Litkup w prawie polskiem śriedniowiecznem. *Przegląd historyczny*. Tom V / pod red. J. K. Kochanowskiego. Warszawa: Skład główny w administracji tow. Mil. Hist., 1907. S. 377–383.

ТЕОРІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО НОРМОТВОРЕННЯ: ТРАДИЦІОНАЛІСТСЬКИЙ ПОГЛЯД

Голубош Г. В.

студент III курсу

юридичного відділення спеціальності «Право»

Рівненського коледжу

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

м. Рівне, Україна

Кріцак І. В.

кандидат юридичних наук, підполковник поліції,

помічник начальника

Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області

м. Івано-Франківськ, Україна

Від обраного вектору вітчизняної нормотворчості залежить подальший розвиток держави. Тому «керманічами державного корабля» мають бути не випадкові особистості, а професіонали своєї справи, подібно великим державцям Київської Русі Володимирі Великому та Ярославу Мудрому, які, незважаючи на окремі поразки, досягли неперевершеного успіху на усіх фронтах державного управління. Та чи усвідомлюють вітчизняні управлінці, яким шляхом йдуть, чи є вони професіоналами своєї справи, чи несуть відповідальність перед нинішніми і прийдешніми поколіннями, дітьми, внуками і правнуками за якість нормотворчої роботи, що є наслідком процвітання держави? Від усвідомлення чіткої цілі, тобто державної ідеології, залежатиме мобілізація народу навколо національної ідеї, яка є об'єднуючим фактором, здатна згуртувати націю в ім'я перемоги.

Варто пам'ятати, що основою механізму держави, її наріжним каменем є нормотворчість, законодавчі акти, що регламентують діяльність усіх сфер суспільної життєдіяльності. Євангельська Істина говорить: «Спочатку було Слово». Нормотворчість і є тим словом, з якого